

Anna Dudak

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Istota i znaczenie edukacji prawnej w kształtowaniu społeczeństwa otwartego

Świadomość prawna obywateli powinna być jednym z wyznaczników prawidłowo funkcjonującego społeczeństwa otwartego, w którym akceptowana jest odrębność, możliwość realizowania celów stawianych sobie przez jednostki, rozwiązywania problemów i dążenia do samorealizacji. Podniesieniu wiedzy i świadomości prawnej służy edukacja prawna, polegająca przede wszystkim na dostarczaniu wiedzy o prawach i obowiązkach obywateli, na kształtowaniu umiejętności sporządzania dokumentów wykorzystywanych w procesach sądowych oraz nawyków korzystania z pomocy instytucji świadczących usługi prawne. Podnoszenie wiedzy z zakresu prawa oraz umiejętności korzystania z pomocy prawnej jest jednym z istotnych aspektów w przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu.

Słowa kluczowe: pedagogika, edukacja prawna, informacja prawna, pedagogika prawa, poradnictwo prawne, świadomość prawna

Wprowadzenie

Stale pojawiające się nowe wyzwania, zdaniem Radziejwicz-Winnickiego, powodują, że „szeroko rozumiana edukacja musi przygotować ludzi do korzystania z bieżących osiągnięć zmieniającej się cywilizacji, ale także włączyć ich do twórczego i czynnego uczestnictwa w życiu zbiorowym” (2008, s. 277). Dla społeczeństwa oznacza to konieczność wprowadzania zmian, poszerzania form opieki i wsparcia jednostek i grup społecznych, a przed samą jednostką stawia wyzwanie „podejmowania działań prowadzących ku kompensacji, dowartościowaniu samego siebie, samodoskonaleniu się, zaspokajaniu większości przejawianych oczekiwań, zwiększeniu poczucia własnego bezpieczeństwa, akceptowaniu zmian, przyjęciu wszelkich innowacji” (2008, s. 279).

Specyfika przeobrażeń edukacji powinna prowadzić do tego, aby stała się ona „aktywnym czynnikiem i komplementarnym komponentem rozwoju jednostki i społeczeństwa, wspomagającym humanizację oraz wielozakresową sublimację wszystkich sfer życia i działalności ludzi” (Jankowski, 2001, s. 6).

Współczesna edukacja powinna wpisywać się w koncepcję modernizacji, rozumianej jako „wynik albo indywidualnego dążenia do poprawy ogólnych warunków egzystencji pewnej społeczności, albo też społecz-

nego uznania dla potrzeby wdrażania, dyfuzji innowacji dla dobra całej grupy” (Bertrand, Wierzbicki za: Radziejewicz-Winnicki, 2008, s. 263). Na gruncie psychologii i pedagogiki społecznej – oznacza przekształcenie osobowości jednostki przy jednoczesnym podporządkowaniu się zbiurokratyzowanym formom życia społecznego. Proces ten wymaga zdecydowanie takich działań, które pozwoliłyby ludziom być świadomymi uczestnikami, podmiotami, nie tylko przedmiotami oddziaływania, celami, a nie wyłącznie środkami modernizacji. „W skali społecznej jest dobrem jednostki wówczas, gdy zapewniając jej autonomię wyborów i działań prowadzi do przekształcenia osobowości” (Ratajczak, 1980, s. 289). Modernizacja może być zatem rozumiana jako proces doskonalenia określonych kompetencji jednostek, umożliwiających im dostosowanie się do funkcjonowania w zmieniającym się społeczeństwie. Zmiany, które dotyczą systemu wartości, orientacji i preferencji etycznych w istotny sposób oddziałują na praktykę edukacyjnego działania (Poznaniak, za: Radziejewicz-Winnicki, 1999, s. 33).

Zadaniem współczesnej pedagogiki jest konieczność przyjęcia realnego faktu istnienia społeczeństwa otwartego, uwzględnienia norm wynikających z etyki odpowiedzialności, czyli etyki społeczeństwa cywilizacji technicznej. Do głównych wymagań współczesnego społeczeństwa otwartego należy zatem zaliczyć włączanie zadań oświatowo-wychowawczych do działalności nie tylko przedszkoli, szkół, instytucji społecznych, ale również wymiaru sprawiedliwości.

Funkcje prawa i edukacji prawnej w kształtowaniu świadomości prawnej

Znaczące miejsce w działaniach edukacyjnych w społeczeństwie otwartym należy przypisać edukacji prawnej wśród szerokich mas społeczeństwa oraz ukazaniu roli prawa w obliczu kryzysu pojawiającego się i dotyczącego jednostki (Schmidt, 2011, s. 440). Szczególne znaczenie ma świadomość prawna obywateli, ponieważ jest ona jednym z wyznaczników rozwoju i odpowiedzialnej postawy społeczeństwa. Każdy obywatel, który poszukuje rozwiązań swoich problemów, powinien wykorzystywać legalne metody, korzystając z narzędzi, jakim jest prawo. Istotne jest posiadanie ogólnej orientacji w przepisach prawa, znajomość podstawowych procedur, brak lęku przed udziałem w procedurach sądowych. Posiadanie zaufania do instytucji prawa sprzyja szukaniu informacji z zakresu prawa oraz zwracaniu się o pomoc do prawników w celu rozwiązania problemów.

Stosowanie zagadnień prawa spełnia zdaniem M. Boruckiej-Arctowej (1982) następujące funkcje: funkcję stabilizującą, gwarantującą ład, porządek oraz efektywność przyjętych rozwiązań, a zarazem utrzymanie istniejącego układu stosunków społecznych, funkcję dynamizującą, wyrażającą się we wprowadzaniu zmian w tym układzie i kształtowaniu nowych stosunków społecznych; zmiany te mogą być wynikiem działań koordynujących działania zbiorowe i przynajmniej w jakiejś mierze oddziaływać na tok dokonujących się przeobrażeń. Mogą one również mieć charakter planowy, oparty na prognozach naukowych, zgodny z wytyczonym kierunkiem rozwoju norm i instytucji prawnych (Gęsicki, 2010, s. 304).

Prawo może pełnić także funkcję innowacyjną, sprzyjając przeobrażeniom stosunków społecznych, poprzez wprowadzanie norm, na których oparte są nowo powstałe instytucje prawne, czy też nowe struktury organiza-

cyjne życia społecznego, odpowiadające aktualnym potrzebom społecznym. Ponadto prawidłowo funkcjonujący system prawny może spełniać funkcję wychowawczą i w pewnym zakresie ułatwiać wprowadzanie zmian w życiu społecznym poprzez kształtowanie wartości akceptowanych przez jednostki w społeczeństwie (Redelbach, Wronkowska, Ziemiński, 1992, s. 272). Istotną funkcją prawa w procesie globalizacji jest również tak zwana „naczelna zasada współistnienia”, ponieważ „prawo pełni rolę porządkującą, koordynującą i regulującą postępowanie ludzkie oraz funkcjonowanie społeczeństwa, będąc czynnikiem neutralnym względem wartości i wykraczającym poza kontekst kulturowy” (Schmidt, 2011, s. 445). W świetle oddziaływań społeczno-wychowawczych, jak podkreśla A. Nowak, „przepisy prawa spełniają wielorakie funkcje m.in. zabezpieczają prawa człowieka (dziecka), gwarantują różnorakie świadczenia (w tym socjalne), przewidują środki prawne, które mogą być przydatne w danej sytuacji, zabezpieczają funkcjonowanie służb socjalnych i instytucji. Prawo pełni też ważną rolę edukacyjną, odpowiednie jej stosowanie może kształtować i zmieniać postawy obywateli” (Nowak, 2005, s. 7).

Warty podkreślenia jest fakt, iż znajomość obowiązujących regulacji prawnych jest niezbędna w przypadku działań podejmowanych przez pedagogów, szczególnie pedagogów społecznych, ponieważ profesjonalna pomoc osobom, które borykają się z różnymi problemami, nie są w stanie zaspokoić swoich potrzeb, mają trudności z radzeniem sobie w nowych sytuacjach, wymaga znajomości prawa. „Pedagodzy społeczni, udzielając wsparcia i stosując odpowiednią pomoc zobowiązani są działać na podstawie obowiązujących przepisów w granicach prawa” (Nowak, 2005, s. 7).

W celu podnoszenia poziomu świadomości prawnej obywateli konieczne jest rozbudzenie i umacnianie edukacji prawnej poprzez dostarczanie wiedzy o prawach i obowiązkach, możliwościach rozwiązań w sytuacjach konfliktowych zgodnie z zasadami prawa, etapach procedur sądowych, sposobach opracowania pism sądowych wymaganych w procesach sądowych, a zwiększających szansę na pozytywne rozwiązanie problemów.

Przez edukację prawną należy zatem rozumieć „wszelkiego rodzaju inicjatywy adresowane do różnych grup społecznych, mające na celu podniesienie wiedzy i świadomości prawnej, (...) może być prowadzona za pomocą wydawnictw (podręczniki, broszury), szkoleń adresowanych do konkretnych odbiorców i działań” (Woźniakowska-Fajst, 2012, s. 11).

Jednym z elementów edukacji prawnej jest informacja prawna, dostarczana w formie broszur, poradników, ulotek informacyjnych oraz na stronach internetowych. Do edukacji prawnej zaliczyć można również poradnictwo prawne świadczone przez prawników dla poszczególnych osób w konkretnych sytuacjach problemowych, na przykład związanych z rozwodem, podziałem majątku itp. Zdaniem Woźniakowskiej-Fajst (2012, s. 12) edukacja prawna¹ połączona z informacją prawną oraz poradnictwem prawnym tworzy spójny system, który stanowi o świadomości prawnej społeczeństwa. Podstawą jest edukacja prawna, która powinna być prowadzona od najmłodszych lat na wszystkich etapach szkolnictwa, począwszy od przedszkoli. Nabycie podstawowej wiedzy dotyczącej zasad prawa pozwala na wykorzystanie informacji prawnej w odniesieniu do konkretnego

¹ Pojęcie edukacji prawnej nie jest równoznaczne z edukacją prawniczą, która dotyczy zgłębiania wiedzy o prawie przez profesjonalistów (zob. Woźniakowska-Fajst, 2012, s. 12).

problemu, z którym boryka się jednostka. Natomiast jeśli informacje te są niewystarczające, można skorzystać z poradnictwa² prawnego, którego cechą charakterystyczną jest możliwość bezpośredniego kontaktu ze specjalistą z zakresu prawa na przykład rodzinnego, cywilnego itp.

Rys. 1. Świadomość prawna społeczeństwa

Źródło: D. Woźniakowska-Fajst (2012). *Edukacja prawna – możliwości, szanse, bariery*. Warszawa: Fundacja INPRIS, s. 12.

Pedagogika prawa

Przykładem propagowania edukacji prawnej jest działalność podjęta przez Sigrun von Hasseln, prawniczkę uznawaną za twórczynię pedagogiki prawa na gruncie niemieckim, założycielkę w 2006 roku Akademii Kultury Prawa i Pedagogiki Prawa³. Autorka w swoich założeniach odwołuje się do idei społeczeństwa otwartego. Kon-

² Jednym ze sposobów definiowania poradnictwa jest koncepcja J. Adamsa (1962). Autor wskazuje, że jest to dziedzina pomocy psychologicznej wyrażająca „wzajemny związek (interacting relationship) między dwoma jednostkami, w którym jedna – doradca, usiłuje pomóc drugiej – korzystający z porady, lepiej zrozumieć siebie w odniesieniu do swoich obecnych i przyszłych problemów. Akcent w tej definicji powinien być położony na termin «wzajemny związek». Intensywność i głębokość tego związku, w powiązaniu z naturą problemu osoby korzystającej z porady są decydującymi zmiennymi w procesie poradnictwa” (za: Szczukiewicz, 2005, s. 34). Podobnie, w pracy socjalnej, poradnictwo rozumiane jest „jako pomoc klientom w samodzielnym rozwiązywaniu problemów i uczenie ich tego”, a podstawowym celem jest usamodzielnienie klientów oraz wspomaganie ich w rozwiązywaniu własnych problemów (Nocuń, Szmagański 1996, s. 175). Zadaniem poradnictwa jest „pomaganie poszczególnym jednostkom w pokonywaniu przeszkód znajdujących się na drodze do ich osobistego rozwoju, gdziekolwiek je napotykają, oraz w optymalnym pobudzaniu indywidualnych źródeł tego rozwoju” (Murgatroyd, 2000, s. 16). Warto zaznaczyć, że poradnictwo postrzegane jest jako działanie, które wymaga od doradcy posiadania konkretnych umiejętności, zatem wiąże się z koniecznością profesjonalnego szkolenia i stałego dokształcania i rozwoju kompetencji. H. Sęk (1991) (za: Szczukiewicz, 2005, s. 35) poradnictwo rozumie jako rodzaj interakcji społecznej, do której dochodzi na skutek różnych przyczyn, między innymi: sytuacji przeciężenia, gdy jednostka ocenia swój stan jako krytyczny; sytuacji antycypacji, kiedy osoba spodziewa się wystąpienia zaburzeń oraz trudności oraz sytuacji poczucia ważnego życiowego problemu i potrzeby zmiany, kiedy jednostka odczuwa konieczność podjęcia decyzji oraz poradzenia sobie z trudną sytuacją życiową. Ważne jest, że oprócz pomocy w sytuacji doraźnego problemu, poradnictwo ma za zadanie kształtować u osoby wspomaganą umiejętność podejmowania rozsądnych decyzji w przyszłości, zatem działanie to jest związane z kształtowaniem właściwych postaw życiowych.

³ Sigrun von Hasseln jest pomysłodawcą i współorganizatorką Szkoły Praw Człowieka, której głównym celem jest popularyzacja idei Pedagogiki prawa wśród młodzieży gimnazjalnej z Polski, Niemiec, Litwy i Szwecji. Jest także autorką książek dla dzieci, poświę-

cepcja pedagogiki prawa powstała dzięki działalności Domów Pomocy Prawnej dla Młodzieży, które zajmują się edukacją prawną oraz doradztwem dla dzieci, młodzieży, rodziców, opiekunów i wychowawców z zakresu zagadnień prawa, kształtowania świadomości prawnej oraz kompetencji społecznych (Schmidt, 2011, s. 437). Działalność tych placówek jest organizowana na czterech płaszczyznach i są to:

- indywidualne doradztwo pedagogiczne i prawne dla rodziców oraz pośrednictwo w kierowaniu do różnego rodzaju placówek specjalistycznych;
- szkoły demokracji propagujące wiedzę z zakresu praw człowieka oraz kształtujące kulturę prawą i świadomość konieczności posiadania kompetencji społecznych;
- działania o charakterze profilaktycznym w różnych sytuacjach problemowych, przeznaczone dla osób, które naruszyły prawo, a głównym zadaniem jest kompensacja braków wychowawczo-oświatowych;
- udział w debatach społecznych i naukowych, organizowanie konferencji poświęconych problematyce edukacji prawnej, wydawanie publikacji i popularyzacja pedagogiki prawa (Schmidt, 2011, s. 438-439).

Zgodnie z koncepcją S. von Hasseln, pedagogika prawa jest rozumiana jako „system edukacji i wychowania współczesnego społeczeństwa obywatelskiego odpowiadający wymaganiom współczesnego świata” (Schmidt, 2011, s. 439)⁴. Jest rozumiana jako nauka o wychowaniu na gruncie prawa, propagująca sposoby efektywnego przekazywania jednostkom zasad i wynikających z nich reguł prawidłowego funkcjonowania społecznego. Istotą jest także motywowanie członków społeczeństwa do przestrzegania zasad opartych na idei społeczeństwa otwartego, demokratycznego i interkulturowego, w którym jednostka ma prawo do podejmowania osobistych decyzji, brania za nie odpowiedzialności oraz dążenia do poprawy własnej sytuacji życiowej⁵.

Pedagogika prawa jest nauką o wychowaniu na gruncie prawa bądź nauką zajmującą się tym, jak najbardziej efektywnie przekazywać człowiekowi zasady i wynikające z nich regulatory prawidłowego funkcjonowania społecznego oraz jak motywować go, by były one dobrowolnie przez niego przestrzegane. Autorka

conych edukacji prawnej (S. von Hasseln (1998). *Tilly Timber auf Megaland. Geschichten rund um das Jugendrechtshaus*, Rechtspädagogisches Kinder und Jugendbuch, Leipzig) oraz poradników dla młodzieży z zakresu prawa i odpowiedzialności związanej z jej naruszeniem (S. von Hasseln (2003). *Rechtsberater*, Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung). Szerzej na temat dokonań Sigrun von Hasseln można znaleźć w artykule D. Schmidta (2011). Koncepcja niemieckiej Pedagogiki prawa w ujęciu Sigrun von Hasseln. W: J. Utrat-Milecki (red.), *Prawo i ład społeczny. Integralnokulturowa analiza zagadnienia racjonalności. Artykuły i szkice*. Warszawa.

⁴ Sigrun von Hasseln odwołuje się do idei społeczeństwa otwartego sformułowanej w latach 40. XX wieku przez Karla Poppera.

⁵ W koncepcję społeczeństwa otwartego wpisuje się idea człowieka racjonalnego, charakteryzującego się, jak podaje M. Szczepański (1999, s. 272-273), nowoczesną osobowością. Autor określa człowieka mianem *homo hubris*, jako jednostkę dążącą do samodoskonalenia, zaspokajania większości oczekiwań, akceptowania zmian, podejmowania działań na rzecz kompensacji. Autor zwraca uwagę również na zdolność do wczuwania się w nowoczesne role, często odbiegające od stereotypowych, do elastycznego reagowania i poszerzania własnych horyzontów. Charakterystyczną cechą nowoczesnej osobowości, zdaniem M. Szczepańskiego (1999), są rozbudowana potrzeba osiągnięcia, wysoki poziom empatii oraz nonkonformizm. Natomiast A. Inkles (za: Radziewicz-Winnicki, 2008, s. 280) wśród cech osobowych składających się na nowoczesną osobowość wymienia: niezależność od tradycyjnych autorytetów, zaangażowanie i zainteresowanie sprawami publicznymi, wiarę w siłę racjonalnego myślenia i nauki, otwartość na nowe doświadczenia, antycypowanie i planowanie przyszłych poczynań, rozbudowane aspiracje edukacyjne, kulturalne, zawodowe oraz dążenie do samodoskonalenia i samorealizowania poprzez osiągnięcie sukcesów życiowych.

opowiada się za wdrożeniem całościowej koncepcji pedagogicznej, która ma kształtować zachowania prospołeczne, szacunek dla innych, postawy empatyczne, umiejętność tolerancji oraz rozwój świadomości prawnej i poczucia odpowiedzialności. Ponadto wzbudzać chęć współdziałania w budowie otwartego społeczeństwa demokratycznego. Do głównych zadań pedagogiki prawa zalicza kształtowanie zachowań prospołecznych, postawy empatycznej, opartej na szacunku dla innych, tolerancji, rozwoju świadomości prawnej i poczucia odpowiedzialności. Zdaniem S. von Hasseln, już od najmłodszych lat powinno wdrażać się dzieciom i młodzieży idee pedagogiki prawa, co pozwoli im zdobyć wiedzę z zakresu prawa i osiągnąć pewne stadium świadomości prawnej, przydatnej w funkcjonowaniu w życiu dorosłym. Ponadto pedagogika prawa zawiera istotne dyrektywy dla rodziców, opiekunów i wychowawców, których znajomość i przestrzeganie pozwoli zapobiegać złemu traktowaniu, poniżaniu i wykorzystywaniu dzieci, posłużyć zatem również ochronie praw dziecka, a samym rodzicom lepiej radzić sobie w sytuacjach konfliktowych wymagających rozwiązań prawnych.

Pedagogika prawa opiera się na dokonaniach wielu dziedzin wiedzy, między innymi koncepcjach A. Kaufmanna, K. Poppera, a także pedagogiki reformatorskiej oraz etologii prawa (Schmidt, 2011, s. 459). W Polsce za prekursora koncepcji pedagogiki prawa uznaje się Leona Petrażyckiego, twórcę polityki prawa. Podobnie jak S. von Hasseln, uważał on, że postannictwem prawa jest zapanowanie aktywnej miłości w życiu społecznym. Stoi ono ponad moralnością, gdyż silniej niż ona oddziałuje na psychikę i zachowanie człowieka. To ono wskazuje, jak postępować, jakie ma się uprawnienia, czego można oczekiwać i żądać od innych. Dzięki niemu ludzie stają się coraz lepsi i bardziej uspołecznieni (Schmidt, 2011, s. 447).

L. Petrażycki uznaje, że podstawowym celem jest osiągnięcie stanu pełnego uspołecznienia człowieka, co prowadzi do zachowań prospołecznych w sposób spontaniczny, bez żadnego zewnętrznego przymusu. Umiejętne tworzenie prawa, sprzyjające prospołecznym przekształceniom ludzkiej psychiki, może przyspieszyć osiągnięcie tego stanu. Zadaniem naukowej polityki prawa, jak twierdzi autor, jest zatem wskazywanie prawodawcy takich środków prawnych, które stymulując proces doskonalenia ludzkiej psychiki, sprzyjałyby osiągnięciu ideału społecznego będącego celem prawotwórstwa (Petrażycki, 1968, s. 25).

Edukacja prawna – przegląd badań

Edukacja prawna dorosłych jest jednym z elementów przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Dla większości osób najbardziej istotny jest dobrze funkcjonujący system informacji prawnej, pozwalający na szybkie i wygodne zebranie informacji na temat nurtujących problemów. Równie ważna jest możliwość skorzystania z poradnictwa prawnego, szczególnie w przypadku tych spraw i osób, które potrzebują osobistego kontaktu z profesjonalistą celem rozwiązania problemów. Z badań przeprowadzonych przez A. Peiserta, T. Schimanka, M. Waszaka i A. Winiarską (2013, s. 19-21) wynika, że problemy, z jakimi zgłaszają się ludzie, dotyczą przede wszystkim prawa rodzinnego i cywilnego⁶, w mniejszym zakresie, ale również prawa administracyjnego oraz prawa pracy i kwestii dotyczących zabezpieczenia społecznego.

⁶ Dane prezentowane przez autorów wskazują, że sprawy, z jakimi zgłaszali się interesanci do instytucji świadczących porady prawne, dotyczyły przede wszystkim problemów rodzinnych, na drugim miejscu związanych z pracą i bezrobociem, w dalszej

Zainteresowanie w największym stopniu poradnictwem z zakresu prawa rodzinnego wynika w dużej mierze z faktu, iż wychowanie, wykonywanie zadań opiekuńczych oraz kwestie radzenia sobie z pełnieniem ról rodzicielskich przestają być sprawą prywatną domu rodzinnego, chociaż bezspornie odgrywa on pierwszoplanową rolę jako podstawowe środowisko wychowawcze dziecka. Konieczne wydaje się promowanie edukacji prawnej wśród społeczeństwa, szczególnie w kontekście przeobrażeń zachodzących we współczesnych rodzinach. W naszym kraju nadal największe znaczenie przypisuje się życiu rodzinnemu, a wszelkie zmiany w jej strukturze podlegają krytyce i mogą prowadzić do izolacji i wykluczenia tych osób, które poszukują nowych rozwiązań, pozwalających zaspokajać indywidualne potrzeby. Wraz z zachodzącymi zmianami w ocenie przeobrażeń w rodzinie coraz częściej poruszane są kwestie umożliwienia członkom rodziny realizowania swoich zamierzeń, podejmowania różnych, często niezgodnych z obowiązującym stereotypem, ról i zadań. Prowadzone przeze mnie badania (2010) dotyczące korzystania z poradnictwa prawnego z zakresu prawa rodzinnego przez ojców ubiegających się o prawo do opieki nad dzieckiem wskazują na znaczące zainteresowanie tą formą pomocy. Wynika to przede wszystkim z faktu, że wielu ojców pragnących aktywnie uczestniczyć w życiu dziecka po rozwodzie ma niewielkie szanse na uzyskanie w sądzie rodzinnym opieki nad dzieckiem (zaledwie 7% ojców ma przyznaną opiekę po rozwodzie). W korzystaniu z poradnictwa prawnego widzą oni możliwość zdobycia wiedzy na temat przygotowania w sposób profesjonalny dokumentacji sądowej, pism odwoławczych, uzasadniających ich kompetencje rodzicielskie, sposobów zadbania o reprezentację w sądzie itp. W podejmowaniu tych działań upatrują szansy na zmianę decyzji sądu i przyznanie opieki, np. opieki naprzemiennej, bądź też uregulowania (zwiększenia) kontaktów z dzieckiem⁷.

Ważnym zagadnieniem związanym z edukacją prawną jest angażowanie różnych instytucji w promowanie, popularyzację oraz aktywne działanie na rzecz pomocy jednostkom w kwestiach prawnych. Zdaniem Woźniakowskiej-Fajst (2012, s. 8). Polska jest krajem, w którym zostały wypracowane dobre praktyki w tym zakresie. Przede wszystkim są to działania podejmowane przez organizacje rządowe i pozarządowe, wprowadzanie programów edukacyjnych w oparciu o wzorce zagraniczne, np. *Street Law*⁸, czy też rozwój dostępu do informacji prawnej poprzez publikację poradników, broszur, udostępnianie porad on-line itp. Na uwagę zasługuje również wzrastające zaangażowanie się prawników, adwokatów, radców prawnych w poradnictwo prawne w ramach konkretnych kancelarii i inicjatyw *pro bono*. Przykładem może być Krajowa Rada Radców Prawnych, która zainicjowała wraz z Ministerstwem Sprawiedliwości program „Świadomy swoich praw obywatel”, którego głównym zadaniem było promowanie „praktycznych zachowań rynkowych, gospodarczych oraz prawach i obowiązkach obywatela w kontaktach z jednostkami władz wszystkich szczebli” (Woźniakowska-Fajst, 2012,

kolejności ze świadczeniami z pomocy społecznej oraz dotyczącymi ubezpieczeń społecznych i zdrowia (szerzej: Peisert i in., 2013, s. 117).

⁷ Szerokie omówienie badań można znaleźć w: A. Dudak (2010). *Diagnoza aktywności edukacyjnej ojców walczących o prawo do dziecka*. W: T. Aleksander (red.), *Edukacja dorosłych jako czynnik rozwoju społecznego*. Radom: ITE-PIB.

⁸ Program ten prowadzony jest w ponad 40 krajach na świecie i opiera się na innowacyjnych metodach i technikach nauczania prawa. Polska jako pierwszy kraj Europy Środkowo-Wschodniej realizowała to przedsięwzięcie (szerzej na ten temat — D. Woźniakowska, 2012, s. 35-336).

s. 37). W przedsięwzięcia na rzecz popularyzacji edukacji prawnej wśród dzieci i młodzieży angażują się między innymi profesjonalści skupieni w Stowarzyszeniach Prawniczych „Iustitia” i „Themis”. Przykładem efektywnej aktywności środowisk prawniczych było uwzględnienie konieczności wspierania rozwoju poradnictwa prawnego i obywatelskiego w Programie Operacyjnym Kapitał Ludzki 2007-2013 współfinansowanym ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego. Głównym przejawem tego wsparcia było dofinansowanie kilkudziesięciu projektów oferujących porady prawne i obywatelskie (Peisert i in., 2013, s. 28).

Mimo stale wzrastającego zaangażowania instytucji rządowych i pozarządowych w promocję edukacji prawnej, stwarzanie obywatelom możliwości lepszego dostępu do bezpłatnych usług wsparcia prawnego, rozszerzanie oferty edukacyjnej poprzez szkolenia, publikację oraz ułatwianie dostępu do informacji prawnej konieczne wydaje się dążenie do rozpoznawania w większym zakresie potrzeb osób będących w trudnej sytuacji i poszukujących profesjonalnej pomocy prawnej. Wymaga to włączania organizacji społecznych, szkół, uczelni wyższych w aktywność na rzecz rozwoju i umacniania edukacji prawnej w naszym kraju, jak również przygotowania fachowców do świadczenia usług z zakresu poradnictwa prawnego. Dowodem na konieczność podejmowania w szerszym zakresie przez instytucje działań edukacyjnych z zakresu prawa są najnowsze wyniki badań. Jak twierdzi K. Więkievicz (za: Peisert i in., 2013, s. 266). „Polacy cechują się niskim poziomem świadomości prawnej i obywatelskiej oraz nie posiadają nawyków i rzadko korzystają z bezpłatnej informacji i porady prawnej lub obywatelskiej”. Badania opracowane przez TNS OBOP na zlecenie Krajowej Rady Radców Prawnych wskazują, że 86% ankietowanych nie korzystało w ciągu ostatnich pięciu lat z jakiegokolwiek usługi prawnej, a aż 99 spośród nich nie miało potrzeby zgłaszania się o pomoc do instytucji świadczących usługi z zakresu poradnictwa prawnego (Peisert i in., 2013, s. 274-275).

Zakończenie

Edukacja prawna dla współczesnego społeczeństwa powinna mieć istotne znaczenie, przyczynia się bowiem do wzrostu kultury prawnej, w skład której wchodzi społecznie akceptowane wzory sprzyjające tworzeniu rozwiązań prowadzących do równowagi i poczucia sprawiedliwości.

Zwrócenie uwagi na potrzeby jednostek i na ich dążenie do radzenia sobie w trudnych sytuacjach, a co za tym idzie, stwarzanie różnorodnych form wsparcia społecznego, w tym dostępności do poradnictwa prawnego i informacji z zakresu prawa jest podstawą do budowania kapitału społecznego. Promowanie i rozwijanie edukacji prawnej, prowadzącej do podnoszenia poziomu świadomości prawnej obywateli zapewnia wzrost kompetencji społecznych i zmniejsza poczucie wykluczenia społecznego.

Właśnie prawnu powinno przypisywać się szczególne znaczenie w społeczeństwie otwartym, ponieważ jest ono jednym z głównych regulatorów stosunków społecznych, jego znajomość i nawyki stosowania mogą sprzyjać radzeniu sobie w sytuacjach trudnych, zapobiegać marginalizacji oraz prowadzić do przekształcania postaw obywateli. Zatem dla szeroko rozumianej grupy edukatorów istotnym zadaniem powinno być wypracowanie i stałe doskonalenie takich standardów nauczania i wychowania, odpowiadającym aktualnym potrzebom jednostek i grup społecznych, które w swoim dążeniu do poprawy sytuacji życiowej poszukują wiedzy oraz pragną zwiększyć swoje kompetencje z zakresu prawa.

Bibliografia

- Dudak A. (2010). *Diagnoza aktywności edukacyjnej ojców walczących o prawo do dziecka*. W: T. Aleksander (red.), *Edukacja dorosłych jako czynnik rozwoju społecznego*. Radom: ITE-PIB.
- Geśicki J. (2010). *Zmiany prawa oświatowego a reforma edukacyjna*. W: J. Bielecki, A. Jacewicz (red.), *Edukacja z perspektywy przemian kulturowo-społecznych wczoraj – dziś – jutro*. Białystok: Wyd. NWSP.
- Jankowski D. (2001). *Edukacja wobec zmiany*. Toruń: Wyd. „Adam Marszałek”.
- Murgatroyd S. (2000). *Poradnictwo i pomoc*. Poznań: Wyd. „Zysk i S-ka”.
- Nocuń A., Szmagański J. (1996). *Podstawowe umiejętności w pracy socjalnej i ich kształcenie*. Warszawa: Wyd. „Interart”.
- Nowak A. (2005). *Zarys prawa dla pedagogów społecznych*. Katowice: Wyd. Śląskiej Wyższej Szkoły Zarządzania im. gen. Jerzego Ziętka w Katowicach.
- Peisert A., Schimanko T., Waszak M., Winiarska A. (red.) (2013). *Poradnictwo prawne i obywatelskie w Polsce. Stan obecny i wizje przyszłości*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Petrażycki L. (1968). *Wstęp do nauki polityki prawa*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Radziejewicz-Winnicki A. (1999). *Modernizacja niedostrzeganych obszarów rodzimej edukacji*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Radziejewicz-Winnicki A. (2008). *Pedagogika społeczna w obliczu realiów codzienności*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Ratajczak A. (1980). *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego (zagadnienia wybrane)*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Redelbach A., Wronkowska S., Ziemiński Z. (1992). *Zarys teorii państwa i prawa*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Rękas A. (red.) (2010). *Czy tylko sąd rozstrzygnie w sporze? Mediacja i sądownictwo polubowne. Informator o alternatywnych sposobach rozwiązywania sporów*. Warszawa: HELDRUK.
- Schmidt D. (2011). *Koncepcja niemieckiej Pedagogiki prawa w ujęciu Sigrun von Hasseln*. W: J. Utrat-Milecki (red.), *Prawo i ład społeczny. Integralnokulturowa analiza zagadnienia racjonalności. Artykuły i szkice*. Warszawa: Wyd. UW.
- Szczepański M. (1999). *Teorie zmian społecznych*. Katowice: Wyd. Uniwersytetu Śląskiego.
- Szczukiewicz P. (2005). *O pomaganiu i psychoterapeutach. Kształowanie się postaw wobec profesjonalnej pomocy psychologicznej*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Woźniakowska-Fajst D. (2012). *Edukacja prawna – możliwości, szanse, bariery*. Warszawa: INPRIS.

Summary

The importance of legal education in the shaping of open society

A well-functioning open society, which accepts otherness, allows individuals to attain their goals, solve their problems and find self-fulfillment, should also be characterized by widespread legal awareness among its members. Legal knowledge and awareness can be increased through legal education, whose goals include informing citizens about their rights and obligations, teaching them how to prepare legal documents and making them accustomed to consulting institutions that offer legal counseling. Increasing people's legal knowledge and helping them develop their skills in obtaining legal advice are one of the crucial factors in counteracting social exclusion.

Key words: pedagogy, legal education, legal information, legal pedagogy, legal counseling, legal awareness